

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

БІОГРАФІЮ
БІОГРАФІКА
БІОГРАФІСТИКА

Збірник праць Інституту біографічних досліджень
Електронне наукове видання

Випуск 3

**Сучасна біографіка та біобібліографія:
нові форми і методи дослідницької й інформаційної роботи,
інтеграції та
поширення біографічних знань**

Матеріали XX Біографічних читань, присвячених
пам'яті засновника і першого директора Інституту біографічних досліджень НБУВ
доктора історичних наук, професора
Віталія Сергійовича Чишка (1951–2003)

(Київ, 5 червня 2024 року)

Київ 2024

УДК 016:929(477)(066)

Biography. Біографіка. Біографістика : зб. пр. Ін-ту біогр. дослідж. : електронне наукове видання / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; ред. кол.: В. І. Попик (голов. ред.) та ін. – Київ, 2024. – Вип. 3. – 221 с.

Збірник наукових праць та матеріалів Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського присвячений проблемам теорії і методології біографіки, актуальним питанням її досвіду, сучасному стану й перспективним завданням розвитку. У третьому випуску збірника вміщено тези доповідей та повідомлень учасників ХХ Біографічних читань «Сучасна біографіка та біобібліографія: нові форми і методи дослідницької й інформаційної роботи, інтеграції та поширення біографічних знань», які відбулися 5 червня 2024 р. у Києві.

Видання орієнтоване на науковців, які працюють у галузі біографіки, біобібліографії, соціальних комунікацій, розбудови електронних ресурсів біографічної інформації, а також на широке коло осіб, котрі цікавляться вітчизняною історією та культурою.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: В. І. Попик, д-р іст. наук, проф., чл.-кор. НАН України (головний редактор); Л. І. Буряк, д-р іст. наук, проф. (заступник головного редактора); Н. І. Любовець, канд. іст. наук (заступник головного редактора); О. В. Плющик, канд. філол. наук (секретар редколегії); Г. А. Александрова, д-р філол. наук; О. Є. Бондарева, д-р філол. наук, проф.; Т. В. Добко, д-р наук із соц. комунікацій; С. С. Кіраль, д-р філол. наук, проф.; В. В. Томазов, д-р іст. наук; О. М. Яценко, канд. іст. наук.

Рецензенти:

Антонюк Тетяна Дмитрівна, доктор історичних наук, доцент;

Богданець-Білоskalенко Наталія Іванівна, доктор педагогічних наук, професор.

Публікується за рішенням Ученої ради Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Протокол № 11 від 19.11.2024 р.

У разі передруку публікацій посилання на збірник «Biography. Біографіка. Біографістика» обов'язкове.

No part of this publication may be reprinted without reference to the "Biography. Biographica. Biographistica" collection.

© Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 2024

Яблонська О. В. Спогади В. О'Коннор-Вілінської як літературне джерело. *Biography. Біографіка. Біографістика*: зб. пр. Ін-ту біогр. дослідж.: електронне наукове видання / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; ред. кол.: В. І. Попик (голов. ред.) та ін. Київ, 2024. Вип. 3. С. 173–179.

УДК 821.161.2'05-94.09

Яблонська Ольга Василівна,

<https://orcid.org/0000-0002-2200-6978>,

кандидат філологічних наук, професор,

професорка кафедри української літератури,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Луцьк, Україна

e-mail: o_jabl@ukr.net

СПОГАДИ В. О'КОННОР-ВІЛІНСЬКОЇ ЯК ЛІТЕРАТУРНЕ ДЖЕРЕЛО

На основі спогадів В. О'Коннор-Вілінської «Лисенки й Старицькі» реконструйовано елементи творчої біографії М. Старицького, Л. Старицької-Черняхівської; відтворено особливості історико-літературного процесу кінця ХІХ — початку ХХ ст.

Ключові слова: мемуари, історія української літератури, В. О'Коннор-Вілінська, творчість М. Старицького, Л. Старицької-Черняхівської.

Закономірно, що родинне оточення й соціальне середовище є важливими, а переважно визначальними у формуванні світосприйняття, життєвих переконань. В. О'Коннор-Вілінська в цьому плані мала бездоганний ґрунт. Як писала громадська діячка й журналістка Х. Кононенко, чия доля була тісно пов'язана з родиною В. О'Коннор-Вілінської та О. Вілінського, «Родини Лисенків (композитор М. Лисенко був одружений з старшою її сестрою Ольгою), Старицьких, Косачів, Житецьких та інших визначних українців тодішньої київської громади, серед яких росла вражлива, здібна дівчина, витворили її світогляд та сформували розум і душу. Найближчою приятелькою письменниці з дитячих років була Л. Старицька-Черняхівська і їй присвятила 12-літня Лора свого першого вірша. Живучи у Києві в атмосфері музики, театру, літературних дебат та конкурсів, громадських подій та політичних розмов, починає В. О'Коннор рано пробувати своїх сил на літературному полі. Часто пише вона то сама, то вкупі з Людею Старицькою вірші, оповідання, пєси, які вони самі тут же і виставляли. Часто була вона присутньою при складанні відомого українського словника та всіх тих дебат про українську мову, які при тому відбувались, а тому й шанувала так чистоту мови у своїх творах» [1, с. 3].

В. О'Коннор-Вілінська — авторка опублікованих у часописі «Нова Україна» (Прага; Берлін) спогадів про М. Лисенка [2]. Після її трагічної смерті видано 1936 р. у Львові мемуари «Лисенки й Старицькі» [3]. Як зауважувала Х. Кононенко, «Майже останнім передсмертним її (В. О'Коннор-Вілінської — О. Я.) твором були спогади про Старицьких та Лисенків, що дають багатий матеріал з інтимного життя цих родин та громадського життя тої доби» [1, с. 4]. Чимало уваги тут приділено літературно-мистецькому оточенню Старицьких і Лисенків.

У спогадах В. О'Коннор-Вілінської не тільки зафіксовано дитячі чи юнацькі спостереження й враження, а й осмислено культурно-історичні закономірності, суспільний контекст:

«Михайло Петрович ставив усім на зразок пані Косач, яка в своїй родині викинула з ужитку всяку московщину.

Лора, що приїхала до Києва з самої Полтавщини, уперше почула тут, в родині Старицьких, що українську мову вживали свідомо серед інтелігенції, а не тільки стихійно поміж селянами. Дома, в її родині, один Микола Вітальович звертався до неї по українськи і то він надихнув її любов'ю до України.

Починали писати по українськи. Мих. Пет. Старицький був, як відомо, один із піонерів своєї доби.

Несвітла то була доля. Скільки насмішок, байдужости, а то й ворожих виступів стрічало його за сміливість повести українську мову поза звичайні вузькі межі на широкі простори, аж до Шекспірового Гамлета. Було йому за того Гамлета! З “Київлянина” вилетіла вигадка, мов би то Гамлет говорить:

— Бути, чи не бути?

Ось в чім заковика!...

Всі читали надруковане “Ось у чім питання”..., але так хотілося пореготатися, що свої разом з чужими, підховиши той крутий дотеп, дружньо розповсюдили його.

Старицькому не могли вибачити його розгону в українській творчості не тільки москалі, а навіть дехто з правдивих українофілів. Лора нераз чула у своїй родині хоча й не злі напади, але кепкування з “Мішиних писаній на нікому незрозумілій виштукованій мові”.

Тоді вийшли вже казки Андерсена в його перекладі з ілюстраціями Мурашки, переклади з Міцкевича, Сербські думи і пісні. Лорин батько завжди ставав в обороні творів Мих. Пет., однак й він нераз добродушно висміював його за творення своєї власної мови. Ще на перше видання перекладів із Міцкевича появилася в “Київлянині” критика, де говорилося не про літературну частину, а про обкладинку: “Стоїть хата, коло хати тин, а під тином сидить Старицький”. Пішли карикатури, як та, що Старицький в образі коваля, закотивши рукави, вибиває на ковалі такі слова, як: “нестяма”, “заласся”, “завзяття”, “байлужість” і разом із тим цілком неіснуючі. (Так, як згодом: “мордопис”, “самопер” і т. і.).

“Байдужість”, “заласся” так природно вживані тепер у нашій мові, що сучасним читачам здаватись буде неймовірним, що ті допікання гальмували корисну літературну роботу Михайла Петровича і розхитували його здоров'я» [3, с. 6–7].

Важливими є зауваги про творчу кухню М. Старицького:

«В домі Старицьких стояло письменницьке надхнення.

Уранці, ще напів-одягнутий Михайло Петрович, лежачи на канапі, читав Людї й Лорі свої нові твори.

На цей раз то було: “Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка”.

Лора завважила, що здається, мало буде руху в водевілі.

На це Михайло Петрович одповів їй:

– Ти ще не розумієш сценічності» [3, с. 10].

Ясна річ, у літературному портреті М. Старицького цінними є свідчення про формування літературно-естетичних переконань та літературні авторитети:

«Пізніше він з таким же захопленням читав романи Дюма, трагедії Шекспіра і Шілера. Любив Шевченка, Пушкіна, Міцкевича, якого перекладав, Ожешкову: то була його улюблена письменниця. Не Достоевського, не пєси Чехова... В літературі мусить говорити життя, а не мудрування автора. Це був його погляд і смак» [3, с. 16];

«У свій час, в полтавській гімназії, захопився він “Чорною Радою” Куліша, найбільше через те, що то була перша велика історична повість в українській мові, і той твір відіграв велику роль в його національному світогляді» [3, с. 17].

У світоглядних засадах на передньому плані — ставлення й оцінка до російської мови й культури. В. О'Коннор-Вілінська пише:

«Михайло Петрович Старицький і Микола Вітальович Лисенко залюбки висміювали недотепність і невлучність московських приповідок, як, наприклад, “брань на вороту не віснет”, “попался, как кур во щі”, “яйця курицу не учат” і т. п. Так само і російські пісні. Тут на зразок ішло:

“Коридори, значіт, очень длінні

І народ, значіт, стоїт сталбом.

Московська народня пісня нікчемна, а рускі романси дуже гарні. — Михайло Петрович надзвичайно експанзивно співав: “Лїот лівня дождь, несутса тучі..”; “Густоліственних кленов аллея...”; “На заре туманной юності...” і т. п.

— Я певен, — казав він, — що кращі з них виникли під українським впливом або якимсь іншим, чужоземним.

Він знайшов потвердження того, коли довідався, що славетня “Тройка” це німецький твір.

Михайло Петрович рішуче ставив якийсь здогад і влучно знаходив йому докази. Микола Вітальович мов би з недовірям посміхався над сміливим тварадженням, але й сам був задоволений.

Так Михайло Петрович упевняв, що московська мова бідна і не може дати повної уяви. Пушкін утворив потрібну йому кількість слів, а поза ним залишилася вбогість.

На недовірливі усміхи слухачів він відповідав:

Скажіть мені по-російськи: шкода, зась, байдуже, дарма... і т. д.

Він не любив п'єс Чехова і дотепно доводив, що “Три сестри” не тільки нудні, але й непристойні» [3, с. 37].

Спогади В. О'Коннор-Вілінської багаті на біографічні деталі, які привідкривають таїну завіси творчості М. Старицького, його переконань:

«Скоро після того, з нагоди Лориного одруження з Ол. Вілінським, Михайло Петрович, як весільний дарунок, написав і присвятив їй п'єсу “Остання ніч”. Тут уперше серед історичних і побутових п'єс рельєфно виступила драма на політичному тлі.

Взагалі ж ні Старицькі, ні Лисенки не кохалися в політиці. Вона не приваблювала їх. Душею зверталися вони до мистецтва, у ньому ввижали найдужчий засіб освідомлення і придбання, в ньому вбачали майбутнє» [3, с. 69].

У мемуарах «Лисенки й Старицькі» чимало свідчень про те, як майстерно читав художні твори М. Старицький [3, с. 38]; про формування й розвиток українського театру [3, с. 39–43] та його репертуар [3, с. 71–72]; про шевченківський вечір в селі Качали [3, с. 51–52]; як М. Старицький у спілці з донькою Людмилою писали фейлетони до газети «Московський листок» [3, с. 67; 73–74]; як підтримували творчість дітей у родині М. Старицьких [3, с. 10–11; 67–68] та ін.

Із любов'ю виписано літературний портрет Л. Старицької-Черняхівської, дружні взаємини з якою зародилися в часі їхнього навчання в київській гімназії В. Ващенко-Захарченко. З цих часів мемуаристка пригадує, як аргументовано Людя доводила українофобу проф. Малініну, що «Слово о полку Ігоревім» — українська пам'ятка [3, с. 35]. Напрочуд інтимно відтворено в спогадах образ юної Л. Старицької:

«Іде Людя ранком до гімназії. На ній стареньке пальто, простенький капелюх. Вдумливо дивляться їй прекрасні темні очі. Перед нею гімназія, за нею всі домашні турботи, що невідомо, чи чекатимуть, поки вернеться вона.

Помалу поміж одним і другим висновуються інші думки. Встають образи історичних героїв і подій, нарастають, сплітаються в оповідання, в драму... Але немає часу цілком віддати себе тому покликові. Буденне життя забиває мрії, вимагає уваги до себе, до настирливих щоденних дрібниць. Від них своєю невсипущою енергією видобуває вона хвилинки своєї творчості» [3, с. 62].

Цікавими є спостереження В. О'Коннор-Вілінської про панівну письменницьку атмосферу в родині Старицьких:

«Поza Михайлом Петровичем і Людмилою всі, крім Софії Віталіївної, щось писали, принайменше хоч перекладали. Людино́го чоловіка, доктора Черняхівського, довго не визнавали за правовірного, поки він не написав популярно-наукової розправи, що була надрукована і слідом вилаяна в “Київлянині” за її українську мову. Тоді в сімі привитали його, як охрещеного огнем і водою, і він остаточно приєднався до “клану”» [3, с. 68].

Треба зауважити, що спогади В. О'Коннор-Вілінської підтверджують закономірність, влучно підмічену Є. Онацьким: «Письменниця (В. О'Коннор-Вілінська. —

О. Я.) писала бездоганною мовою, і її твори все визначались поетичним змістом та гарною формою» [4].

Отже, мемуари В. О'Коннор-Вілінської «Лисенки й Старицькі» є багатим літературним джерелом, у якому зафіксовано біографічні спостереження про творчість М. Старицького, Л. Старицької-Черняхівської на тлі історико-літературного процесу кінця XIX — початку XX ст.

1. Кононенко Х. В. О'Коннор-Вілінська. *Нова хата*. 1934. Ч. 1. Січень. С. 3–4.

2. О'Коннор-Вілінська В. Дещо зі спогадів про М. Лисенка. *Нова Україна*. 1923. Ч. 5. Травень. С. 102–104.

3. О'Коннор-Вілінська В. Лисенки й Старицькі. Львів: З друкарні Видавничої спілки «Діло», 1936. 82 с. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=8709>.

4. Онацький Є. О'Коннор-Вілінська Валерія. *Онацький Є. Українська мала енциклопедія*: у 16 кн. Буенос-Айрес: Накладом Адміністрації УАПЦеркви в Аргентині, 1962. Кн. IX. С. 1199.

UDC 821.161.2'05-94.09

Olha Yablonska,

<https://orcid.org/0000-0002-2200-6978>,

PhD in Philology, Associate Professor,

Professor,

Department of Ukrainian Literature,

Lesia Ukrainka Volyn National University,

Lutsk, Ukraine

e-mail: o_jabl@ukr.net

MEMORIES OF V. O'CONNOR-VILINSKA AS A LITERARY SOURCE

On the basis of V. O'Connor-Vilinska's memoirs "Lysenko and Starytskyi", elements of the creative biography of M. Starytskyi, L. Starytska-Chernyakhivska, Olena Pchilka have been reconstructed, the features of the historical and literary process of the late 19th and early 20th centuries have been reproduced.

Keywords: memoirs, history of Ukrainian literature, V. O'Connor-Vilinska, works of M. Starytskyi, L. Starytska-Chernyakhivska.